

МИЛИНДИЙН АСУУЛТУУД: ТОРГОНЫ ЗАМААР ДАМЖСАН БУДДЫН ГҮН УХААН

*М.Гантуяа (Ph.D)
Шашин Судлалын тэнхим
НШУС. МУИС*

Түлхүүр үгс: Милинда паньха, Минандр хаан, хувраг Нагасена, Бактри-Гандхарын торгоны зам, Ли орон, түрүү дэлгэрэлт, Тхеравада.

Товч утга: Торгоны зам зөвхөн худалдаачид зорчдог худалдаа арилжааны зам байсангүй. Энэ замаар хийгдэх худалдаа арилжааг дагаад оюуны соёлын өргөн харилцаа өрнө дорнын ард түмний дунд явагдаж байжээ. Хятадаас Дундад Ази, Афганистан, Пакистаныг дамжин Грек Ромд хүрдэг “торгоны зам” нь тухайн замын бэлчир дагуу байрлах улс үндэстнүүдийн худалдаа, шашин соёлын харилцаанд чухал үүрэг гүйцэтгэж иржээ. Өрнийн соёлт Грек, Ром, Дорнын соёлт Хятад, Энэтхэгийн хооронд шашин, гүн ухааны мэтгэлцээн, үзэл бодлын диалог ярицлага явагдаж байсны тод жишээ нь “Милиндийн асуултууд” хэмээх бурханы шашины эх сурвалж болно. Мөн Монгол газар Лигийн орноор дамжин бурханы шашины түрүү дэлгэрэлт явагдсан нь эрт үеийн монголчууд торгоны замын худалдааны болон шашин соёлын харилцаанд оролцож байсны илрэл юм. XIII зуунд торгоны зам Хархориноор дайрч өнгөрөх болсон нь Монголчуудын хувьд өрнө дорнын ард түмний шашин соёлтой танилцах нэгэн том гарц болсон юм.

Энэхүү өгүүллийн хүрээнд дараахь асуудлуудыг хамран ярих болно:

1. Торгоны зам дээр үүссэн Грек-Буддын соёлын тухай
2. “Милиндын асуултууд” сурвалжийн тухай ерөнхий өгүүлэх нь
3. “Милиндын асуултууд” сурвалжийн нэгэн хэсэгт хийсэн философи-логикийн шинжилгээ

1. Торгоны зам дээр үүссэн Грек-Буддын соёлын тухай

Буддын шашины номлол, сэтгэлгээний арга, урлаг соёлд өрнийн, тухайлбал эртний Грекийн соёлын нөлөө багагүй хэмжээгээр туссан байдаг ба үүнд Энэтхэгийн баруун хойд хэсэгт орших одоогийн Афганистан, Пакистаны нутгаар дайран өнгөрдөг байсан торгоны зам чухал үүрэг гүйцэтгэсэн билээ.

Эртний Грекийн Македоны Александр хаан мээ 329—327 онуудад Персийг эзэлснийхээ дараа Төв Азийн өргөн уудам нутгийг, мөн Энэтхэгийн баруун хойд хэсгийг Инд, Ганга мөрний сав газраар эзлэн авсан нь эртний Грекийн соёл ба Буддын соёл уулзсан анхны учрал байсан гэж үздэг. Александр хаан мөн Төв Ази руу довтолж Согд, Туркестан, Кашгар хүрсэн гэдэг. Төв Азийг Энэтхэгтэй холбодог Гиндукуш болон Гималайн их нуруудын сугаар өрнө Дорныг холбодог Согд, Бактри, Гандхар нутагт Александр хаан өөрийн хот балгадыг олноор байгуулснаар энэ нутаг Өрнө, Дорнын худалдаачид, урлаг, шашин, соёлын зүтгэлтнүүдийн харилцан зорчдог төв зам буюу торгоны зам болж хувирсан байна.

Энэ зам нь Кашгарын элсэн цөл, Тяньшаны нурууг одоогийн Казакстаны нутгаар дайрч өнгөрдөг байсан ба Газрын дундад тэнгис, Каспийн ба Хар тэнгисийг гатлан Европт, тухайлбал Грек, Итали, Улаан тэнгис, Нил мөрөн хүрдэг байжээ. Дорно талаасаа Ганга мөрөн, Улаан ба Шар мөрний сав газар, Шиньжан, Узбекистан, Перс буюу Иран, Израиль, Египет, Пакистан, Афганистан, Туркестан, Месопотам, Сичуан, Варанаси, Брахмапутра, Сири, Леван, зүүн өмнөд Азийн Вьетнам, Шри Ланк, Тайланд, Малайз, Цейлон, Энэтхэг,

Хойд Африкт нутаглаж байсан ард түмнүүд энэхүү торгоны замын харилцаанд оролцож байжээ.

Торгоны замын төв болж байсан Бактри ба Гандхар нутгаас эртний Грекийн болон Энэтхэгийн урлаг соёлын синкретизацийг илэрхийлсэн олон сайхан дурсгалууд олдсоор байгаа аж. Эртний Грекийн тэнгэр бурхадыг бүтээх аргаар буддын их багш Сиддартха Гаутамаг янз бүрээр дүрслэн бүтээх үйл ажиллагаа чухам энэ л торгоны зам дээр эхэлжээ.

Бактри, Гандхарын торгоны зам нь Өмнөд Ази, Төв Ази, Ойрхи Дорнод, Европын ард түмнүүдийн хооронд худалдаа арилжаа, бүтээл туурвил, соёл урлаг, шашин сэтгэлгээний харилцааг тогтоож ирсэн гол зам болжээ. Эртний Энэтхэг, Хятадын торго, шаазан эдлэлийг тив тивийн ард түмэн торгоны замаар дамжуулан хэрэглэж ирсэн түүхтэй. Эндээс л “торгоны зам” хэмээх нэр гарсан хэрэг. Гэвч энэ бол зөвхөн Энэтхэг, Хятадын торго дурдан, шаазан вааран сувенир эдлэлийг зөөвөрлөж худалдаалах зам байсангүй, олон ард түмний соёл урлагийн бүтээл туурвил, төрөл бүрийн эдлэл хэрэглэгдэхүүн, ховор чамин чимэг зүйлс, морь мал, шувуу амьтдыг хүртэл харилцан солилцдог худалдаа, соёлын өргөн харилцаа байсан юм. Өнөө үед Монголын нутаг дэвсгэрээс олдож байгаа Хүннүгийн үеийн булшнаас эртний Грекийн ваар сав гарч байгааг торгоны замын харилцаагаар л тайлбарлана. Монголчууд Хүннүгийн үеэс л энэхүү торгоны замын худалдаа, соёлын харилцаанд орж, Энэтхэг, Дундад Ази, Грек, Ромын соёлтой танилцаж иржээ. Монголчуудын дунд бурханы шашин дэлгэрч эхэлсэн түүхийг өнөө хүртэл яг таг тодорхойлж чадахгүй байгаа ч Хүннүгийн үеэс монгол хаад язгууртны ордон өргөөнд бурханы шашины холбоотой дурсгалт зүйлс байсан мэдээг түүхчид археологичид гаргасаар байна. Ийнхүү гандхар, Бактрийн торгоны замаар орж ирэх эртний Грекийн соёлын үзүүр Монгол газраа ч хүрэлцэн ирж байсныг үгүйсгэх аргагүй. Ялангуяа Монголд дэлгэрсэн буддын шашны түрүү дэлгэрлийн үеийн Буддын урлаг, соёл, сурвалж бичгүүдэд эртний Грекийн соёл туссан байх магадлал өндөр юм.

Буддын сургаал номлол нь Энэтхэгээс Төв Азийн улс үндэстнүүдэд дамжин ирэхдээ Цзун-линий уулаас хойд зүгт орших Харашар, Хотан, мөн Кашгарт дэлгэрч, дараа нь тэндхийн эрдэмтэн мэргэд буддын тойм зохиолыг Энэтхэгийн номын хэлнээс нь Хятадуудын “бүдүүлэгчүүд” хэмээн нэрлэдэг үндэстний хэлэнд орчуулсан юм хэмээн Оросын буддын судлаач Позднеев тэмдэглэсэн байдаг.

Хятадын Хан улс, Монголын Хүннү гүрний үед (мэв 206-220) торгоны зам Ганьсу мужийн нутгаар Лоб нуурын эргээр дайрч өнгөрч байсан гэдэг. Энэ үе нь Хан улсын хаан У-ди болон Хүннү улсын хаан Модун хоёрын хооронд хэлэлцээр байгуулагдаж байсан үе юм. Хан улс, Грек, Ром, Хүннү улсын хооронд улс төр, худалдаа соёлын өргөн харилцаа тогтож байсныг гэрчлэх түүхэн баримт цөөнгүй бий. Торгоны зам 1-р зуунаас эхлэн Дорнод Туркестаны Уйгур улсын нөлөөнд орсон бол 4-8-р зуунд Согдууд торгоны замыг ноёрхжээ. Тэд монголын нутагт ноёрхлоо тогтоогоод байсан Түргийг гартаа авахыг санаархсаар 8-р зуунд Уйгурын хаант улсыг тогтоосон билээ. Энэ үеэс уйгарууд торгоны зам дээр шашин соёлын гол үүргийг гүйцэтгэсэн юм. Уйгараар дамжиж несториан, манихей, бурханы болон исламын шашин Төв Азид нэвтэрчээ.

Буддизм Монгол газраа Ли орноор дамжин орж ирсэн гэж түүхчид мэдээлдэг. Ли орон хэмээх нь өнөөгийн Дорнод Туркестаны нутаг бөгөөд хятадаар Хотан, төвдөөр Ли, монголоор Сартуул болой. Хүннүгийн үеэс Чингис хааны үеийг хүртэл монголчууд торгоны замаар дамжин Буддын шашин суртахуун, гүн ухаан, урлаг соёл, судар ном, сүм суварга, шүтээн дурсаглуудыг эх нутагтаа авчирч энэхүү буддын соёлын нөлөөг авч байсан баримт олон бий. Гагцхүү түрүү дэлгэрлийн бурхан шашин эртний Грекийн гүн ухаан, логик сэтгэлгээтэй хэр холбоотой байсныг зөвхөн торгоны замын түүх л хэлж өгөх учиртай.

2. “Милиндын асуултууд” сурвалжийн тухай ерөнхий өгүүлэх нь

Буддын гүн ухаанд эртний Грекийн сэтгэлгээ туссаныг илэрхийлдэг гол эх

сурвалж нь “Милиндын асуултууд” хэмээх судар билээ. Буддын сурвалжуудын анхан эртний эмхэтгэл болох Гурван сав номонд энэхүү судар багтаж ордог ба мээ 100 оны орчим бүтээгдсэн гэдэг. Өнөө үед пали ба хятад эхээрээ хадгалагдан үлдсэн ба Тхеравада Буддизмын орнуудад ихэд алдартай, нэр хүндтэй сударт тооцогддог. Мөн дэлхийн олон орны хэл дээр нэгэнт хөрвүүлэгдэн хэвлэгдээд байна. Бид энэ өгүүлэлдээ 1965 онд орос хэлнээ хөрвүүлэгдэн Москвад 1989 онд дахин хэвлэгдсэн эхийг ашигласан болно. Үүнээс гадна англи, герман зэрэг олон орны хэл дээр олон тооны хэлмэрчид хөрвүүлснийг шинэчлэн хэвлэсээр өдгөөг хүрчээ.

Мээ 125-95 оны орчим Өрнө-Дорныг холбосон торгоны замын уулзвар дээр Инд, Ганга мөрний сав газрыг эзэгнэн сууж байсан эртний Грекийн Милиндра буюу Милинда хаан Нагасена хэмээх бурханы хуврагтай ном хаялцан Буддын сургаал дахь хэвшмэл номлол, сүсэг бишрэлд автагдсан тайлбарт рационал аргаар няцаалт өгч байгаа ярилцлагаар энэхүү ном бичигджээ. Иймээс хүндлэн дээдэлж, сүсэглэн залбирч бичигдсэн Буддын сурвалжууд дотроос энэхүү сурвалж нь Буддын шашинд шүүмжлэлт байр сууринаас хандсан, ном хаялцааны хэлбэрээр бичигдсэнээрээ онцлог юм.

Алдарт Буддын судлаач Рис Дэвидс энэхүү сурвалжийн талаар дүгнэн хэлэхдээ: “энэ бол Энэтхэгийн утга зохиолын үнэт дурсгал төдийгүй ерөөс хэзээ ч, хаана ч байх утга зохиолын шилдэг бүтээл” хэмээсэн байдаг.

Милинда хааны тухай түүхэн баримттай эх сурвалж өдгөө хүртэл хараахан олдоогүй ч түүний тухай бурхан шашинтнуудын дунд олон тооны домог өгүүлэмжүүд бий.

Тэрээр эртний Грекчүүдийн философи логик сэтгэлгээгээр аливаа асуудлыг шийддэг, шашин суртахуун, хэвшмэл номлолд скептик рационал байр сууринаас шүүмжлэлтэй ханддаг ухаалаг хаан байсан гэдэг. Түүний эзэлж авсан торгоны замын уулзвар нутагт Буддын шашны нөлөө их байсан учраас тэрхүү шашны нэр хүнд бүхий нэгэн хувраг – Наганена багшийг ордондоо урин ирүүлж ном хаялцжээ.

Хойд Энэтхэг дэх өрнө-Дорныг холбосон торгоны зам дээр Энэтхэг-Грекийн хамгийн өргөн уудам газар орныг эзлэн сууж байсан хаан бол Минандр хаан гэж олон судлаачид үздэг. Энд Энэтхэгийн Маурын эзэнт улс руу довтолсон Грекийн Деметр хаанаас хойшхи тав дахь залгамжлагч Менандр хааныг өрнөдийнхөн заримдаа Македоны Александр хаантай зүйрлэдэг.

Буддын шашинтангууд Менандр хааныг Милинда хаан хэмээн нэрлэдэг ба Милинда хаан эхэндээ Буддын шашныг тал бүрээр шүүмжлэх гэж оролдсон боловч ухаалаг Нагасена хуврагийн ачаар Буддын сургаалын үнэнг ухаарч, сүүлдээ бурханы гэгээрэлд хүрч архатын дүрийг олсон их хаан хэмээн хүндлэн түүнийг биширцгээдэг болжээ. Нагасена хуврагт тавьсан Милинда хааны асуултууд нь үнэндээ Буддын сургаалд шүүмжлэлтэй хандсан асуултууд байдаг. Харин Нагасена хуврагийн хариултуудаар Буддын сургаалд орчлонгийн бүхий л юм үзэгдлийг хоосон чанарт барьдаг аугаа гүн ухаан оршин байгааг нотолсон юм. Милинда хааны асуултуудад хариулсан Нагасена хуврагийн хариултууд сэтгэлгээний логик шаардлагад нийцсэн, рационал бодомжинд тулгуурласан нэн ухаалаг хариултууд болох нь харагдана. Үнэнийг эрэн сурвалжлагч хэн ч болов Буддын сургаалыг шууд бишрэн сүсэглэхээсээ өмнө өөрийн бодол санаандаа тунгаан шүүх хэрэгтэй гэсэн Бурхан Буддагийн санамжийг Нагасена хувраг практикт хэрэгжүүлсэнд энэхүү сурвалжийн бас нэгэн ач холбогдол оршино.

Энэхүү сурвалжийн үзэл санааны талаар эртний Грекийн сэтгэлгээний аргыг буддын гүн ухаанд нэвтрүүлсэн, эсвэл грекчүүд буддын гүн ухаанаас суралцсан гэх мэт өрнө, дорнын эрдэмтэд харилцан адилгүй тайлбар өгдөг ч Өрнө, Дорнын гүн ухаан, шашин шүтлэгийн ойлголт, үзэл баримтлал энэ зам дээр уулзан учирсан гэдэг нь хамгийн

чухал ач холбогдолтой зүйл мөн.

3. “Милиндын асуултууд” сурвалжийн нэгэн хэсэгт хийсэн философи-логикийн шинжилгээ

“Милиндын асуултууд” хэмээх энэхүү алдарт сурвалжийн нэгэн жижиг хэсгийг¹ энэхүү илтгэлийнхээ хүрээнд нарийвчлан тайлбарлахыг оролдоё.

- Эрхэм хүндэт Нагасена аа, Гэгээрсэн бурхан хамгийг айлдагч мөн үү?
- Тиймээ, хаантаан, Дээд бурхан хамгийг айлдагч мөн, гэхдээ Дээд бурхан хамгийг үзсэн хамгийн дээд мэдлэгээ үргэлж тасралтгүй айлддаггүй. Бурханы хамгийг айлдагч мэдлэг нь шинжилгээнд тулгуурлана, бурхан шинжилмэгц л хүссэн бүхнээ мэддэг.
- Эрхэм хүндэт Нагасена аа, хэрвээ бурхан хамгийг айлдагч мэдлэгээ эрэн сурвалжилж олдог юм бол тэр хамгийг айлдагч биш байна.
- Хаантаан, Бурхан айлдахдаа: “сэтгэлдээ шинжлэн нягтлах нь юутай ч харьцуулшгүй үтэр түргэн болой” хэмээсэн буй.
- Эрхэм Нагасена минь, хуруугаа няслах төдийд болж өнгөрөх бүх бодол санааг биежүүлбэл хэр зэрэг том юм болох вэ?
- Хаантаан, нэг бодол санааг нэг будаа гэж үзвэл, хуруугаа няслах төдийд зуун шуудай будаа цугларна...

Энэ мэтчилэн хаантаан, үнэнхээр гэгээрсэн бурхад, хамгийг айлдагчид, арван эрх хүчит, дөрвөн цаглашгүйтэн, бурханы арван найман ханьцашгүй номын эзэд, хэмжээлшгүй ялгуусан бурхадын мэдлэгт саад тотгор гэж үгүй. Тэдний бодол санаа газар сайгүй бүрмөсөн ариуссан байх тул бодол санаа нь хялбархан үүсч, хялбархан боловсорч байдаг...

Хаантаан, үр жимсэндээ дарагдсан мод бөгтийн нугарсан ч нэг ч үр жимс нь газарт унаагүй байгаа болохоор нь түүнийг үр жимсгүй мод гэж хэлж болох уу?

- Үгүй ээ, Эрхэм хүндэт Нагасена аа. Энэхүү модны үр жимс унах болчихоод байгаа, унамагц нь л дуртайгаа авч болно шүү дээ.
- Яг үүнтэй адил, хаантаан, Татхагата бурханы хамгийг айлдагч мэдлэг нь шинжилгээнд тулгуурлана, тэрээр шинжилмэгц л хүссэн бүхнээ мэднэ.

Эртний грекчүүдийн логик философийн сэтгэлгээний хөгжилд чөлөөт логик асуулт хариулт хэлбэрээр үнэн мэдлэгт хүргэдэг диалектик ярилцлага, өгүүлэмжүүдийг хэлбэрийн логикийн хуульд хатуу захируулахыг шаарддаг софистик мэтгэлцээн, хэвшмэл номлолыг задлан утга агуулгыг нь хэлэлцдэг Сократын майевтик арга, хариулагч өөрийн шинэ бодомж сэтгэлгээгээр зөв мэдлэгт хүрэх Пифагорын эвристик арга, шууд сүсэглэн бишрэхээс бодрол тунгаалгыг дээдэлдэг Платон, Аристотелийн скептик сэтгэлгээ чухал үүрэг гүйцэтгэсэн байдаг. Тиймээс ч Грекчүүдийн сэтгэлгээнд эдгээр хандлага аргууд ямагт илэрч байдаг ажээ. Дээрхи ярилцлагад Буддын гүн ухааны бурхан хэмээх ойлголтонд Милинда хаан өрнийн сэтгэлгээний аргуудаар хандаж асуултуудаа тавьж байгааг харж болно. Тэрээр Буддын номлолд шууд бишрэн хандаж биш, харин грекчүүдийн хөгжүүлсэн сэтгэлгээний чөлөөт бодролоор нягталж хандаж байна. Харин Нагасена хувраг тэдгээр асуултад Буддын гүн ухааны онол, логикийн үүднээс хандаж хариултуудаа өгчээ.

Хүн шууд мэдэрч хүргэж чадахгүй юм үзэгдлийнхээ шинж төрх, харилцан хамаарлын талаар бодрол сэтгэлгээнийхээ тусламжтайгаар мэдэж авч чаддаг ч энэхүү сэтгэлгээний үйл явц нь шинжилгээ судалгаа, логик бодомжгүйгээр явагддаггүй. Анализ шинжилгээгээр судалж буй юм үзэгдлээ бүрэлдэл хэсгүүдэд нь сэтгэлгээгээрээ задалж, тухайн юм үзэгдлийн талаар илүү дэлгэрэнгүй нарийн мэдлэг олж авахын дээр тэдгээр олон бүрэлдэл хэсгүүдээс логик сэтгэлгээний аргаар хамгийн чухал ерөнхий шинжийг нь гарган авдаг. Хүний бодол санаанд явагдаж буй логик шинжилгээ, анализ дүгнэлт

¹ Вопросы Милинды (Милиндапаньха) // Памятники письменности Востока. LXXXVIII. Серия основана в 1965 году. Bibliotheca Buddhica. XXXVI. Москва 1989. X.132-137

гаргах үйл явц нь тодорхой цаг хугацаа шаардахаас гадна, хүмүүс энэ үйл явцдаа бодол сэтгэлээ төвлөрүүлж, хүчин чармайлт гаргах шаардлагатай болдог. Хүний энэхүү бодрол сэтгэлгээний онцлогийг тусгасан дараахь ярилцлага болсныг авч үзье:

- Эрхэм хүндэт Нагасена аа, хэрвээ бурхан хамгийг айлдагч мэдлэгээ эрэн сурвалжилж олдог юм бол тэр хамгийг айлдагч биш байна.
- Хаантаан, Бурхан айлдахдаа: “сэтгэлдээ шинжлэн нягтлах нь юутай ч харьцуулшгүй үтэр түргэн болой” хэмээсэн буй.

Энд мэдлэг хэрхэн үүсдэг тухай асуудал яригдаж байна. Нэгд, мэдлэгийг эрэн сурвалжилж олдог, хоёрт, энэхүү эрэн сурвалжлах үйл явц нь тодорхой цаг хугацаа зарна, гуравт, бурхан хүн хоёрын мэдлэг үүсэхэд цаг хугацаа шаарддаг, эс шаарддагаараа ялгарна гэдэг дээр Өрнө, Дорнын сэтгэлгээнд адил байр суурь харагдаж байна. Гэвч Грекчүүд “эрэн сурвалжлах үйл ажиллагаа явагдаж байгаа л бол бурханы биш жирийн хүний сэтгэлгээ байна” гэсэн гаргалгаа гаргаж байхад Буддын гүн ухаанд “Бурханы мэдлэг үүсгэх үйл явц хүнийхтэй харьцуулшгүй үтэр түргэн байна” гэж үзжээ.

Эндээс Өрнө, Дорнын сэтгэлгээнд бурхан гэсэн ойлголтонд хандах чанарын хоёр өөр хандлага байгааг ажиглаж болно. Бурхан бол хүн биш гэж Грекчүүд үзэж байхад Буддын гүн ухаанд хүний мэдлэгийн чадвар асар дээд түвшинд очсоныг бурхан хэмээн нэрийджээ. Өөрөөр хэлбэл мэдлэг үүсгэхээр эрэн сурвалжлах үйл явц хүний оюун санаанд болж өнгөрөх тэр цаг хугацааг үтэр түргэн болгох аваас тэр нь бурханы мэдлэг болно гэж үзнэ.

Нэг секундэд хүн хэр их зүйлийн тухай бодож амжих вэ, хэр их асуудлыг сэтгэлгээгээрээ шийдвэрлэж чадах вэ гэсэн асуулт энд давхар тавигдаж байна. Эртний грекчүүд сэтгэлгээг задлан шинжилж, хүн логик бодомжийг ямар дэс дараалалтай явуулдаг, эцсийн үнэн гаргалгаанд хүрэхийн тулд хүний бодол санаа хэр удаан хугацаа шаардахыг тооцоолсон байж болох юм. Өөрөөр хэлбэл, хүний сэтгэлгээний үйл ажиллагааг задлан шинжилсэн гэсэн үг. Харин Буддын гүн ухаантнууд сэтгэн бодох үйл явцыг хэрхэн түргэсгэх тал дээр илүү анхаарч байсан нь дээрхи ярилцлагаас харагдаж байна.

Тэгээд хамгийн түргэн сэтгэх чадварт хүрсэн бурханы мэдлэг нь цаг хугацааны хувьд үтэр түргэн байхаас гадна агуулгын хувьд ч хэмжээлшгүй их гэдгийг мөн энд тайлбарлажээ. Тухайлбал, Милиндра хаан ийнхүү асууж байна:

- Хуруугаа няслах төдийд болж өнгөрөх бүх бодол санааг биежүүлбэл хэр зэрэг том юм болох вэ?
- Хаантаан, нэг бодол санааг нэг будаа гэж үзвэл, хуруугаа няслах төдийд зуун шуудай будаа цугларна...

Өрнийн сэтгэлгээнд аливаа бодол санааг биежүүлэх буюу материалчилж утга санааг нь ухаардаг хандлага энд ажиглагдаж байна. Харин буддын гүн ухаанд сэтгэл санааг биет материаллаг зүйлсээс ялгаж, өөрийн өвөрмөц чанарынх нь хүрээнд авч судалдаг уламжлалтай.

Нэгэн агшинд жирийн хүн нэг л асуудлын талаар бодож тунгааж, логик гаргалгаа гаргаж, шинэ мэдлэг үүсгэж чадах бол бурхан хэмжээлшгүй олон асуудлыг сэтгэлгээгээрээ нэгэн агшинд тунгааж шийдвэрлэж чадна гэсэн тайлбар хийжээ. Гэхдээ энэ бол бурхан хүн хоёрыг ханьцашгүй чанарын ялгаатай гэж үзсэн эртний грекийн сэтгэлгээнээс арай өөр хандлагыг илэрхийлж байна. Хүн сэтгэлгээгээ аажмаар дадуулан йогийн бясалгал болон буддын логик сэтгэлгээний аргад суралцваас бурханы хутагт хүрч гэгээрлийн мөрд орох боломжтой гэж үзсэнээрээ буддын гүн ухаан бурхан хүн хоёрыг нийцүүлэн үзсэн байдаг.

Буддын гүн ухаанд жирийн хүний мэдлэг ба бурханы мэдлэгийн хооронд байх чанарын ялгааг сэтгэн бодох чадвараар нь бус харин ёсзүйн төлвөөр нь ялгадаг болохыг илэрхийлж Нагасена хувраг хэлэхдээ:

Энэ мэтчилэн хаантаан, үнэнхээр гэгээрсэн бурхад, хамгийг айлдагчид, арван эрх хүчит, дөрвөн цаглашгүйтэн, бурханы арван найман ханьцашгүй номын эзэд, хэмжээлшгүй ялгуусан бурхадын мэдлэгт саад тотгор гэж үгүй. Тэдний бодол санаа газар сайгүй бүрмөсөн ариуссан байх тул бодол санаа нь хялбархан үүсч, хялбархан боловсорч байдаг...

Жирийн хүмүүсийн сэтгэн бодох үйл ажиллагаанд элдэв саад тотгор үргэлж тааралдах тул тэдний бодох хугацаа уртасдаг, заримдаа бүр мартаж, саатдаг байна. Энэ нь хүмүүсийн ёсзүйн элдэв төрх байдлуудаас хамаарах ба гол шалтгаан нь хэрэглээнд түшиглэсэн шунал тачаал гэж буддын гүн ухаанд үздэг. Харин бурханы хутгийг олсноор элдэв зүйлийн шунал тачаал хоригдон хаагдаж, бодол санааг үймүүлэн төөрөлдүүлэх шалтгаан үгүй болсныг сэтгэл ариуссан хэмээдэг. Ёсзүйн хувьд дээд ариусалд хүрсэн бурханы сэтгэн бодох үйл ажиллагаанд ямар ч саад тотгор байдаггүйн учир ийм болой.

Нагасена хувраг Милиндра хаанаас эцэст нь ийнхүү асууж байна:

- Хаантаан, үр жимсэндээ дарагдсан мод бөгтийн нугарсан ч нэг ч үр жимс нь газарт унаагүй байгаа болохоор нь түүнийг үр жимсгүй мод гэж хэлж болох уу?
- Үгүй ээ, Эрхэм хүндэт Нагасена аа. Энэхүү модны үр жимс унах болчихоод байгаа, унамагц нь л дуртайгаа авч болно шүү дээ.
- Яг үүнтэй адил, хаантаан, Ялж тийн нөгчсөн бурханы хамгийг айлдагч мэдлэг нь шинжилгээнд тулгуурлана, тэрээр шинжилмэгц л хүссэн бүхнээ мэднэ.

Бурханы мэдлэг боловсорч гүйцсэн мэдлэг байдаг ба шаардлагатай, хэрэгцээтэй үедээ тэр нь хормын төдийд л илэрч байдаг гэсэн санаа энд гарч байна. Өөртөө аажмаар мэдлэг илрүүлэх, өөртөө байгаа мэдлэгээ хормын төдийд илрүүлэх гэсэн хоёр ялгаа нь жирийн хүмүүний ба бурханы мэдлэгийн ялгааг тодорхойлно.

Нөгөө талаар, дээрхи ярилцлагад гол чухал зүйлээ ойлгуулахын тулд харьцуулалтын аргыг хэрэглэхдээ эртний Грекийн логик сэтгэлгээн дэх нэгжээс ерөнхий рүү, ерөнхийгөөс эргээд онцгой руу шилждэг аналогийн аргыг бус, харин үйлдлийн харьцуулалт буюу шалтгаан нь бүрэлдэхэд үр нь зайлшгүй гарна гэсэн логигоор харьцуулсан жишээ гаргажээ. Энд бас л Өрнийн ба Буддын логик харьцуулалтын ялгаа илэрч байна. Тухайлбал, нэгжээс ерөнхий ойлголт гаргаж авах аргыг өрнөдөд илүү хэрэглэдэг бол учир шалтгааны хамаарлыг Буддын гүн ухаанд гол болгодог байна. Бурханы мэдлэг газар сайгүй, байнга номлогдоод байдаг бус, зөвхөн нөхцөл шалтгаан нь бүрэлдсэн тохиолдолд л бурхан номлолоо айлдана гэсэн анхны үндэслэгээндээ диалог ярилцлагын явцад эцсийн гаргалгааны хэлбэрээр эргэн хүрч байна. Анхны үндэслэгээг эргэн саная:

- Эрхэм хүндэт Нагасена аа, Гэгээрсэн бурхан хамгийг айлдагч мөн үү?
- Тиймээ, хаантаан, Дээд бурхан хамгийг айлдагч мөн, гэхдээ Дээд бурхан хамгийг үзсэн хамгийн дээд мэдлэгээ үргэлж тасралтгүй айлддаггүй. Бурханы хамгийг айлдагч мэдлэг нь шинжилгээнд тулгуурлана, бурхан шинжилмэгц л хүссэн бүхнээ мэддэг.

Манай эриний эхээр болсон эртний Грекийн их хаан Милиндра болон Буддын их сэтгэгч Нагасена хоёрын энэ мэт ярилцлагаар бичигдсэн “Милиндын асуултууд” хэмээх энэхүү сурвалжаар эртний торгоны зам дээр Өрнө Дорнын ард түмнүүдийн хооронд зөвхөн худалдаа арилжаа, улс төр, эдийн засгийн харилцаа болж байснаас гадна шашин соёл, гүн ухаан сэтгэлгээний харилцаа, санал туршлага солилцоо, харилцан нэг нэгнээсээ суралцах, судлах, хүн төрөлхтний оюуны нэгдмэл байдал хэрэгжиж байсан их үйл хэргийг нотлон харж болно.

Энэхүү Өрнө, Дорнын оюуны соёл, шашин-гүн ухааны харилцаа, синкретизаци, торгоны замын түүхийн дараа дараагийн үеүүдэд үргэлжилсээр Хар-Хоримоор дамждаг болсон ба XIII зуунд Монголын их гүрний дотор олон шашныг тэгш хүндэтгэх монголчуудын плюралист, толеранс бодлого хэрэгжиж, хүн төрөлхтний оюуны соёлд бас нэгэн том ул мөр үлдээснийг энд цухас тэмдэглэе. Чухам Юань гүрний үед Хубилай хааны бодлогоор торгоны зам нь Хархориноор дамжин өнгөрөх болж, түүгээр христосын

болон исламын шашны санваартан, сүсэгтэн, худалдаачид Бээжинд хүрч байсныг олон эх сурвалжууд нотолдог. Энэ мэтчилэн торгоны замын түүх нь өрнө дорныг холбосон худалдааны харилцааны түүх байгаад зогсохгүй шашин соёлын харилцааны түүх байсныг гэрчлэх нэгэн эх сурвалжуудын талаар энд дурдлаа.

НОМ ЗҮЙ

1. Вопросы Милинды (Милиндапаньха) // Памятники письменности Востока. LXXXVIII. Серия основана в 1965 году. Bibliotheca Buddhica. XXXVI. Москва 1989. X.132-137
2. Л.А. Мамлеева. Становление Великого шелкового пути в системе трансцивилизационного взаимодействия народов Евразии // Vita Antiqua, 2-1999. С. 53-61.
3. Гумилев Л.Н. 1993. Хунну. Санкт-Петербург.
4. Дживелегов А.К. 1904. Торговля на Западе в средние века. Санкт-Петербург. Лубо-Лесниченко Е.И. 1994
5. Китай на Шелковом пути: шелк и внешние связи древнего и раннесредневекового Китая. Москва.
6. Савинов Д.Г. 1989. Взаимодействие кочевых обществ и оседлых цивилизаций в эпоху раннего средневековья // Взаимодействие кочевых культур и древних цивилизаций. Алма-Ата.
7. Ставиский Б.Я. 1990. Великий Шелковый путь - первая в истории человечества трансконтинентальная трасса обмена товарами и культурными достижениями // Формирование и развитие трасс Великого шелкового пути в Центральной Азии в древности и средневековье. Ташкент.

РЕЗЮМЕ

ВОПРОСЫ МИЛИНДЫ – ФИЛОСОФИЯ, КОТОРАЯ РАСПРОСТРАНИЛАСЬ, ЧЕРЕЗ ТОРГОВЫМ ПУТЕМ

Др. Гантуяа М.

Шелковый путь: по этой дороге за торговыми отношениями преследовали широкое культурное взаимоотношение между Западом и Востоком.

Древний шелковый путь, стартовавший с Китая и проходивший через Средней Азии, Афганистана и Пакистана, дошли до Греции и Рима. Этот путь играл большую роль для развития торговли и религиозно-духовной культуры Запада и Востока. Между Грецией с Западной культурой и Индией с Восточной культурой проходили философские диалоги и духовные дискуссии, примером чего является знаменитый Буддийский первоисточник “Вопросы Милинды”.

Буддизм впервые проник в Монголию через стран Ли (Туркестан) и монголы участвовали с давнего периода Хунну в торговом и религиозно-культурном отношении шелкового пути. Позже в XIII веке шелковый путь проходил через города Хар-Хорума, что дал для могольского народа широкую возможность познакомиться с Западными и Восточными культурами.

В данной статье мы уделяем главное внимание на одном Буддийском первоисточнике, доказывающий взаимоотношение между древней Греческой мысли и Индийским Буддизмом на дороге шелкового пути.

В статье рассматриваются следующие вопросы:

1. *О древней Греко-Буддийской культуре, возникшая на Шелковом пути*
2. *Общее рассмотрение первоисточника “Вопросы Милинды”*
3. *Логико-философский анализ на маленькой отрывке из “Вопросы Милинды”*